

Imam Khomeini's Literary-Jurisprudential Perspective

on Verse 222 of Surah Al-Baqarah

Ebrahim Azizi Asl¹ | Abbasali Rouhani Fard^{2*} | Habib Hatami Kan Kabud³

1. PhD student in Jurisprudence, Law, and Imam Khomeini Thought, Research Institute of Imam Khomeini and Islamic Revolution, Tehran, Iran.
2. Professor, Department of Jurisprudence, Law, and Imam Khomeini Thought, Research Institute of Imam Khomeini and Islamic Revolution, Tehran, Iran.
3. Associate Professor, Department of Education, Faculty of Literature, Lorestan University, Khorramabad, Iran.

Article Info	Abstract
Article type: Research article Article history: Received: October 21, 2023 Received in revised from: March 05, 2024 Accepted: March 13, 2024 Published online: April 19, 2025 Keywords: Purity, Intercourse with menstruating women, Menstruation, Ya hurna, Ya aharna (variant readings), Imam Khomeini. *Corresponding author: rohani@ri-khomeini.ac.ir	The issue of menstruation has several injunctions. One is the permissibility or impermissibility of sexual intercourse after the cessation of bleeding and before performing ghusl (ritual bath), which is a matter directly relevant to men and women in society. Fortunately, this issue is addressed in verse 222 of Surah al-Baqarah in the Quran, and its ruling is stated. However, the difference in the recitation of the verb “ya hurna” (they are purified) in the verse has led to varying understandings and fatwas among scholars of literature and jurisprudence. This paper examines the aforementioned verse from the perspective of jurists, especially Imam Khomeini, from a literary standpoint and using a descriptive-analytical method. It presents and evaluates different opinions and views. Aside from extensive jurisprudential and exegetical sources, no independent research on this topic was found. The aim of this research is to discover the influence of literature on deriving rulings and to understand the opinions of jurists, particularly Imam Khomeini, regarding this issue. This research revealed that some jurists considered the verse ambiguous, while others inferred recommendation or dislike. However, Imam Khomeini considers the verse's indication complete and supported by sufficient textual evidence. Based on evidence and context, this verse indicates the permissibility of sexual intercourse after the cessation of bleeding and before performing ghusl.

Cite this article: Azizi Asl, I., Roohani Fard, A. & Hatami kan kabud, H. (2025). Imam Khomeini's literary-jurisprudential view on verse 222 of Surah Baqarah. *Matin Research Journal*, 27(106), 57-76. <https://doi.org/10.22034/MATIN.2023.300775.1925>

© The Author(s). Publisher: **Research Institute of Imam Khomeini and Islamic.**
This is an open-access article distributed under the CC BY (license <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Introduction

The issue of menstruation entails many secondary principles. One of these principles is the permissibility or prohibition of intercourse when the bleeding stops and before ghusl, which completely influences men and women in society. Fortunately, in the Qur'an, in verse 222 of Surah Al-Baqarah, this issue was raised and its ruling was explicated.

Statement of the Problem

The Qur'an, which is now among the Muslims, has come down through the recitations (Qira'at) of various reciters, and these recitations sometimes are different. These differences sometimes affect the meaning. Moreover, in the position of 'Iftā' (Act of issuing a fatwā), the jurists are obliged to pay attention to these differences in recitations and carefully examine all of them.

One of the verses, which provoked an argument regarding the existing recitations, is verse 222 of Surah Al-Baqarah. God Almighty said: "They ask you about menstruation. Say: 'It is an injury. Stay away from women during their menstrual periods and do not approach them until they are cleansed. When they have cleansed themselves, then come to them from where Allah has commanded you. Allah loves those who turn to Him in repentance and He loves those who cleanse themselves.' (222, Al-Baqarah)."

Most of the reciters of Kufa have recited the verse as "Yatṭahharna" with the stressed letter and other reciters have recited it with sukoon as "Yathurna". According to the recitations of those who recited "Yathurna", that is, based on the second recitation, this verb is a single ternary verb: "Tahurat, Tohra and Tahara". But according to the recitations of those who recited Yatṭahharna using the stressed letter, the word was originally Yatata, harna, which has been merged into Yatṭahharna.

Each of these recitations offers an interpretation of the verse that is different from the other interpretations. These differences have resulted in a difference in opinions regarding rulings on the sexual intercourse with a menstruating woman.

Significance of the Study: The topic is significant in clarifying the effect of the Arabic literature on jurisprudential interpretation and understanding.

Necessity: It is highly necessary to solve this literary-jurisprudential issue, which affects believers, including men and women, and determine their Sharia duty, because if this issue is not explained properly, the possibility of doing formidable things and major sins is seriously raised.

The Purpose of the Study: This research aims at examining the recitations of this verse and understanding the opinions of jurists, especially Imam Khomeini (PBUH).

Research Questions: This study specifically raises these research questions: What is Imam Khomeini's literary-jurisprudential view, as a contemporary jurist, on verse 222 of Surah Baqarah? The secondary questions related to this issue are as follows: What are the opinions of other jurists regarding the recitations of this verse? And what criticisms can be made on the recitations of the verse?

Research Hypothesis: The verse is mainly about the intercourse with the menstruating

woman and examines whether it is prohibited to have intercourse when the bleeding stops and before ghusl? It seems that removing the unlawfulness of intercourse depends upon the end of the bleeding and the practice of performing ghusl after the bleeding stops.

Literature Review: Only one research was found on the subject of the intercourse with the menstruating woman, which was written by Hamid Reza Khorasani and was published on the Website of the Jurisprudential School of Imam Muhammad Baqir (PBUH) on May 23, 2017. However, this study used a narrative-jurisprudential approach rather than using a Qur'anic lens.

The research is based on the Arabic literature and utilizes descriptive-analytical method.

The way "Yathurna" is recited and the meaning of verse 222 of the Surah Al-Baqarah have long been disputed by jurists. Sheikh Sadouq Murad considered "Yathurna" to be Ghusl. But Sayyid Morteza, without a doubtlessly, regards the meaning of the verse to be simply the end of the bleeding. Sheikh Al-Ta'ifah says in al-Khilaf: If the vulva is washed after the bleeding, intercourse is permissible even if the woman does not perform ghusl, and there is no differences between the length of the menstrual cycle.

Whether Yattaharna is read using the stressed letter or read through shortening, or what the various meanings of the verse are based on each interpretation led to the development of three theories in this case.

The first theory: This theory is a summary of the verse. Based on this theory, the meaning of the verse with regard to the permissibility or prohibition of the intercourse is not clear and cannot be documented as fatwa. In this case, one should stop mentioning the verse and refer to other sources of jurisprudence to issue a fatwa. Sheikh Ansari, Sayyid Mohsen Hakim and Khoei are among those who support this opinion. Khoei made mention of the conflict between the recitations of reduction and weakening, which results in the rejection of both recitations.

The second theory: This theory believes in the hatred of the sexual intercourse with women or the desirability of avoiding women, when addressing the issue. Some scholars, such as Allameh Helli, maintains that the verse is a matter of hatred. Ash-Shahid ath-Thani also considers the result of the addition of the two recitations of mitigation and aggravation to be purity. Shaykh Tusi says: Except for the vagina, it is permissible to touch what is above the navel and below the knees, but touching between the navel and the knee is a point of disagreement. It is not a problem among us (Shia), but it is better to avoid it.

According to Allameh Helli, the sexual intercourse is a matter of hatred after the bleeding stops and before ghusl. He referred to two reasons for his argument:

The third theory: Nevertheless, Imam Khomeini (PBUH), interpreting this sacred verse, points out that the lateral intercourse with a woman is permissible after purification and before ghusl. According to Imam Khomeini, this verse indicates that:

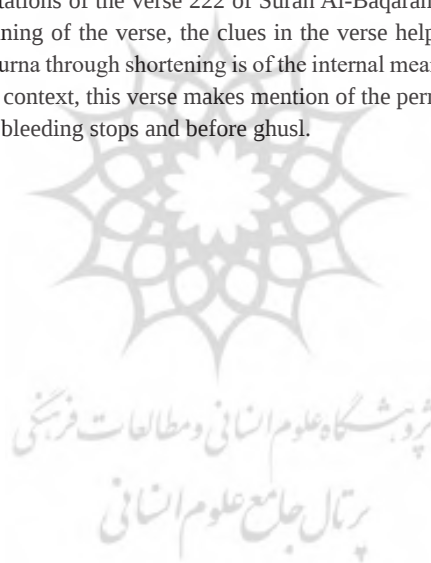
A: It is necessary to stay away from a menstruating woman because the intercourse hurts her. And the interpretation of the phrase indicating "do not approach them" explains the phrase "stay away from women". As God said: "Stay away from women during their menstrual periods because they are suffering and do not approach them until they are cleansed."

b. The part “until they are cleansed” from the verse is a branch of the main argument and is not an independent issue. Therefore, the meaning of this part of the verse is interpreted as follows: The sexual intercourse is permissible when the bleeding stops.

c. Interpreting this part of the verse as ghusl, ablution or even washing the vulva disagrees with the beginning of the verse, because the beginning of the sacred verse clearly indicates that the sexual intercourse is prohibited because of the menstrual cycle itself.

The third theory is close in meaning to the conventional understanding of the verse and is completely consistent with the internal evidence and the context of the word.

In this research, it was revealed that some jurists regarded the verse as an inconclusive matter, and others interpreted it as a matter of desirability or hatred. However, Imam Khomeini (RA) considers the meaning of the verse as complete and formed based on sufficient proofs. Based on the evidence and the context, this verse refers to the permissibility of intercourse when the bleeding completely stops and before ghusl. As a result, although the difference of recitations of the verse 222 of Surah Al-Baqarah has made scholars and jurists doubt the meaning of the verse, the clues in the verse helps to understand it. The interpretation of Yaṭhurna through shortening is of the internal meaning of the verse. Based on the proofs and the context, this verse makes mention of the permissibility of the sexual intercourse when the bleeding stops and before ghusl.

نگاه ادبی-فقهی امام خمینی به آیه ۲۲۲ سوره بقره

ابراهیم عزیزی اصل^۱ | عباسعلی روحانی فرد^{۲*} | حبیب حاتمی کن کبود^۳

۱. دانشجوی دکتری فقه و حقوق و اندیشه امام خمینی، پژوهشگاه امام خمینی و انقلاب اسلامی، تهران، ایران.
۲. استاد گروه فقه و حقوق و اندیشه امام خمینی، پژوهشگاه امام خمینی و انقلاب اسلامی، تهران، ایران.
۳. دانشیار گروه معارف، دانشکده ادبیات، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
مسئله حیض فروع متعددی دارد. یکی از این فروع جواز یا عدم جواز وطی پس از انقطاع خون و پیش از غسل است که کاملاً مورد ابتلای مردان و زنان جامعه است. خوشبختانه در قرآن آیه ۲۲۲ سوره بقره این مسئله مطرح شده و حکم آن بیان گردیده است. لکن اختلاف در قرائت فعل «يَطْهَرْنَ» در آیه منشأ اختلاف فهم و فتوای ادیبان و فقیهان شده است. این نوشتار، آیه مذکور را از نظر فقها خصوصاً امام خمینی از لحاظ ادبی و با روش توصیفی - تحلیلی بررسی و آرا و اقوال را ذکر کرده و مورد ارزشیابی قرار داده است. به جز منابع مفصل فقهی و تفسیری، پژوهش مستقلی در این زمینه یافت نشد. هدف از این پژوهش کشف تأثیر ادبیات بر استنباط و شناخت رأی فقها خصوصاً امام خمینی در خصوص این مسئله است. در این پژوهش معلوم شد که برخی از فقیهان، آیه را مجمل به حساب آوردند و برخی دیگر استجاب یا کراهت را برداشت کردند؛ اما امام خمینی دلالت آیه را تام و دارای قرائن کافی می‌داند. بر اساس شواهد و سیاق، این آیه بر جواز وطی پس از انقطاع دم و پیش از غسل دلالت دارد.	نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخچه مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۷/۲۹ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۲/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۲۳ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱/۳۰ کلیدواژه‌ها: طهارت، وطی حائض، حیض، يَطْهَرْنَ، يَطْهَرْنَ، امام خمینی. * نویسنده مسئول: rohani@ri-khomeini.ac.ir
استناد: عزیزی اصل، ابراهیم، روحانی فرد، عباسعلی و حاتمی کن کبود، حبیب (۱۴۰۴). نگاه ادبی-فقهی امام خمینی به آیه ۲۲۲ سوره بقره، پژوهشنامه متین، ۲۷(۱۰۶)، ۵۷-۷۶. https://doi.org/10.22034/MATIN.2023.300775.1925 ناشر: پژوهشگاه امام خمینی و انقلاب اسلامی. © نویسندگان.	
پژوهشنامه متین / سال بیست و هفتم / شماره صد و شش / بهار ۱۴۰۴ / صص ۷۶-۵۷	

مقدمه

مسلمانان صدر اسلام قرآن را از پیامبر -صلی الله علیه و آله- تلقی کردند و میان خود و پس از آن تابعان به تعلیم و تعلم آن پرداختند. در نتیجه به تواتر میان مسلمانان به صورت شفاهی و مکتوب دست به دست می گشت. قرآنی که اکنون در بین مسلمین است نیز از طریق روایت راویان رسیده است. راویانی که تعدادشان، هفت، ده، چهارده و خیلی بیشتر برآورد شده است. این اختلاف قرائت‌هایی که از قرآن برای ما روایات شده، علی‌رغم اندک بودن اختلافشان، گاهی در معنا تأثیرگذار است. فقها نیز در مقام افتی ناگزیر هستند به این اختلاف قرائت‌ها توجه کرده و تمام آن‌ها را مورد بررسی دقیق قرار دهند.

یکی از آیاتی که در قرائت آن اختلاف پیش آمده و سبب آرای متفاوت شده است، آیه ۲۲۲ سوره بقره است. خدای تعالی فرمود: «وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ» (بقره: ۲۲۲)؛ «از تو درباره عادت ماهانه [زنان] می‌پرسند، بگو: آن، رنجی است. پس هنگام عادت ماهانه، از [آمیزش با] زنان کناره‌گیری کنید و به آنان نزدیک نشوید تا پاک شوند. پس چون پاک شدند، از همان‌جا که خدا به شما فرمان داده است، با آنان آمیزش کنید». خداوند توبه‌کاران و پاکیزگان را دوست می‌دارد. آیه شریفه را قاریان کوفه (عاصم، حمزه، کسائی) به‌جز حفص «يَطْهُرْنَ» به تشدید «طاء» قرائت کرده‌اند و دیگر قاریان (نافع بن ندیم مدنی، عبدالله بن کثیر مکی، ابو عمرو بن علاء بصری و ابن عامر دمشقی) به تخفیف «طاء» «يَطْهُرْنَ» (عمر و مکرم، ۱۹۸۸، ج ۱، ص. ۱۷۱). بر اساس قرائت کسانانی که «يَطْهُرْنَ» خوانده‌اند، این فعل ثلاثی مجرد است: «طَهَّرَتْ طَهْرًا وَ طَهَارَةً». طبرسی می‌گوید: فتح‌هاء «طَهَّرَتْ» قیاسی‌تر است؛ اما طبق قرائت کسانانی که «يَطْطَهَّرْنَ» به تشدید قرائت کرده‌اند در اصل «يَطْطَهَّرْنَ» بوده که تاء در طاء ادغام شده و «يَطْطَهَّرْنَ» شده است (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۲، ص. ۵۶۱).

هرکدام از این قرائت‌ها تفسیری از آیه ارائه می‌دهد که با دیگری متفاوت است. این تفاوت در مورد برخی از احکام حائض موجب اختلاف نظر شده است که مسئله مورد بحث از آن جمله است. از آنجا که فهم آیات قرآن مبتنی بر ادبیات عرب است، رویکرد این پژوهش مبتنی بر ادبیات عرب و با روش توصیفی - تحلیلی است.

اهمیت موضوع از آن جهت است که تأثیر ادبیات عرب در فهم و استنباط فقهی روشن گردد. حل این مسئله فقهی- ادبی که محل ابتلای مؤمنین اعم از مردان و زنان است و تکلیف شرعی ایشان را مشخص می کند، بسیار ضروری است، چرا که اگر این مسئله به درستی تبیین نشود، احتمال وقوع در حرام و گناه کبیره به طور جدی مطرح است. هدف از این پژوهش، تعیین تکلیف تفسیر این آیه و فهم نظر فقها خصوصاً امام خمینی است. سؤال این پژوهش به طور مشخص این است که: دیدگاه ادبی-فقهی امام خمینی به عنوان فقیه طراز اول معاصر، به آیه ۲۲۲ سوره بقره چیست؟ سؤالات فرعی متناسب با این موضوع از این قرار است: نظر سایر فقیهان در تفسیر این آیه چیست؟ و چه نقدهایی بر تفسیرهای آیه قابل طرح است؟ مضمون آیه دربارهٔ وطی با حائض است که آیا می تواند قبل از غسل رخ دهد یا اینکه پس از قطع خون و پیش از غسل، نزدیکی حرام است؟ به نظر می رسد رفع حرمت مباشرت منوط به پایان یافتن خونریزی و انجام دادن غسل پس از قطع خونریزی است.

۱. پیشینه تحقیق

تنها یک پژوهش در موضوع وطی با حائض پیش از اغتسال از حمیدرضا خراسانی (۱۳۹۷) منتشر شده است؛ اما رویکرد این پژوهش بیش از آنکه قرآنی باشد، فقهی روایی است؛ بنابراین می توان ادعا کرد که در این موضوع پژوهش مستقلی صورت نگرفته است. فقط در لابه لای کتب تفسیر می توان مطالبی متناسب با موضوع یافت.

۲. مبانی مفهومی و نظری

«المحیض»: محیض از (ح ی ض) مشتق شده است. اصل «حیض» سیلان و انفجار است «حاض السیل و فاض» و بدین جهت به حوض آب «حیض» هم گفته می شود (سمین، بی تا، ج ۲، ص. ۴۱۹)؛ اما محیض بر خون حیض اطلاق می شود. همچنین اسم زمان یا مکان برای حیض نیز است؛ یعنی زمان حیض یا مکان حیض (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص. ۲۶۵). احتمال مصدر بودن این کلمه نیز مطرح شده است؛ زیرا مصدر میمی اجوف یائی بر وزن مفعَل می آید مانند عیش: معاش. توضیح اینکه: در وزن «مفعَل» از فعل اجوف یائی باب «فَعَلَ یَفْعِلُ» سه مذهب وجود دارد:

یک: این فعل مانند صحیح است در نتیجه در مصدر آن عین الفعل مفتوح (مَفْعَل) است و در اسم زمان و مکان مکسور (مَفْعِل) می‌گردد.

دو: در مصدر آن میان فتح و کسر (مَفْعَل و مَفْعِل) مخیر هستیم دلیل تخییر کثرت استعمال هر دو شکل در این وزن است. لذا در کتب لغت نیز مصدر حیض به صورت «مَحِیض و مَحَاض» آمده است.

سه: در این گونه افعال ضابطه‌ای نیست و تنها به سماع عمل می‌شود. بنا بر مذهب دوم «محیض» می‌تواند مصدر باشد؛ و اگر سماع یاری کند، طبق مذهب سوم نیز مصدر بودن «محیض» هم ثابت است.

قاعدگی یا عادت ماهانه که پر یود یا حیض گفته می‌شود، به جاری شدن خون از پوشش داخلی رَحِم گفته می‌شود؛ که به‌طور منظم در جنس مؤنث گونه‌های خاصی از پستانداران از دوران بلوغ تا دوران یائسگی رخ می‌دهد. مدت خونریزی قاعدگی می‌تواند بین ۳ تا ۱۰ روز متغیر باشد. بسیاری از زنان طی دوران قاعدگی از دردهای شکمی یا سردرد و ضعف رنج می‌برند. بعضی نیز اختلالات روانی را طی قاعدگی تجربه می‌کنند این اختلالات از تحریک‌پذیری تا خستگی یا گریه کردن متغیر است. تمام این اتفاقات باعث می‌شود که معمولاً زنان در دوره پر یود خود وضعیت دردناک و نامطلوبی را تحمل کنند که موجبات اذیت و ناراحتی ایشان را فراهم می‌آورد.

در «وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَأَعْتَزِلُوا النَّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ» محیض اول مصدر و به معنای حیض شدن است (طبرسی، ۱۳۷۲ ج ۲، ص. ۵۶۱) و محیض دوم می‌تواند اسم زمان یا مکان باشد. تفاوت معنوی این دو اسم در این است که اگر اسم زمان تفسیر شود در ایام حیض هیچ‌گونه استمتاعی جایز نیست؛ اما اگر اسم مکان باشد تنها استمتاع از قُبُل ممنوع است چون مکان حیض است ولی سایر استمتاعات جایز است.

«لا تقربوهن» به معنی این است که نزدیک آن‌ها نشوید که این معنی کنایه است از اینکه استمتاع از آن‌ها ممنوع است که محدوده منع استمتاع به تفسیر واژه محیض بستگی دارد و بیان آن در تفسیر محیض گذشت.

«يَطْهَرْنَ» به دو شکل خوانده شده: يَطْهَرْنَ و يَطَّهَّرْنَ. يَطْهَرْنَ مضارع صیغه ششم و ثلاثی مجرد از ماده طَهَّر است. به اعتقاد طبرسی بهتر است از ماده طَهَّر حساب شود چرا که در

مقابل آن طَمَتْ است لذا سزاوار است که بر ساختار آن باشد^۱ (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۲، ص. ۵۶۱). معنی ثلاثی مجرد این ماده این است که پاک شوند که امر غیر اختیاری بوده و به معنی انقطاع خون است.

«حتی یَطْهَرْنَ» در اینجا «حتی» به معنی الی و انتهای غایت است و «یَطْهَرْنَ» منصوب به «أَنْ» مقدر است، لکن به جهت اتصال فعل مضارع به نون جمع مؤنث، مبنی است. «یَطْهَرْنَ» ثلاثی مزید از باب تفعّل است که در اصل «یَطْهَرْنَ» بوده و تاء در طاء ادغام شده است. «یَطْهَرْنَ» به معنی این است که خود را پاک کنند. باید دانست که ابوبکر (جزری، بی تا، ج ۲، ص. ۲۲۷) حمزه، کسایی، عاصم و شعبه «یَطْهَرْنَ» روایت کرده اند. ابن مسعود و ابی بن کعب «یَطْهَرْنَ» خوانده اند و ابو عبدالرحمن مقرئ «یَطْهَرْنَ» تلاوت نموده. انس بن مالک و ابن مسعود (طبق روایت دیگری) «ولا تقربوا النساء فی حیضهن و اعتزلوهن حتی یَطْهَرْنَ» نقل کرده اند (عمر و مکرم، ۱۹۸۸، ج ۱، ص. ۱۷۱). «فَأَتَوْهُنَّ» یعنی نزد آنان بیاید. این تعبیر اگرچه امر است؛ اما به قرینه نهی سابق، کنایه از جواز استمتاع بعد از طهارت است. مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ؛ یعنی استمتاع از همان جایی که خداوند امر فرموده جایز است. در تفسیر «مِنْ حَيْثُ» میان مفسران اختلاف است.

۳. شأن نزول

در شأن نزول آیه داستان‌هایی مشابه ذکر شده است. از انس نقل شده است که هرگاه زنی از زنان یهود حیض می‌شد، مردان به آن‌ها نزدیک نمی‌شدند و با آن‌ها آب و غذا نمی‌خوردند. از پیامبر - صلی الله علیه و آله و سلم - در این موضوع سؤال کردند. خداوند متعال آیه مذکور را نازل کرد. پس پیامبر - صلی الله علیه و آله و سلم - دستور داد که با آن‌ها غذا بخورند و در یکجا جمع شوند و هر کاری جز نکاح جایز است (نسائی، ۱۴۱۰، ج ۱، ص. ۲۵۲). ابن عباس می‌گوید: این آیه درباره مردی از انصار به نام ابو الدحداحه نازل شد. وی

۱. «من قرأ «یطهرن» فإنه من طهرت المرأة و طهرت طهرا و طهارة و طهرت بالفتح أقیس لأنه خلاف طَمَتْ فینبغی أن یكون علی بنائه و أيضا فقولهم طاهر یدل علی أنه مثل قعد فهو قاعد».

نزد پیامبر -صلی الله علیه و آله و سلم- آمد و عرض کرد: با زنان حائض چه کنیم؟ آیا می‌توانیم به آن‌ها نزدیک شویم؟ پس آیه نازل شد. مسلمانان نیز زنان را از اتاق‌ها بیرون کردند همان‌گونه که عجم‌ها در هنگام حیض چنین می‌کردند. پس هرگاه پاک‌شده و غسل می‌کردند به اتاق بازگردانده می‌شدند. گروهی از اعراب مدینه از این وضعیت و عزلت زنان شکایت کردند که هوا به شدت سرد است و لباس‌ها اندک و ما زنان را از اتاق بیرون کرده‌ایم. پس اگر دیگران لباس خود را به زنان بدهند خود از سرما هلاک می‌شوند و اگر اهل خانه لباس بپوشند زنان حائض هلاک می‌شوند و توان تهیه لباس زیاد برای همه نداریم. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: شما تنها به اجتناب از مجامعت با آن‌ها امر شدید و دستور ندارید که آن‌ها را از اتاق اخراج کنید (طبرانی، ۲۰۰۸، ج ۱، ص. ۳۸۳).

۴. مسئله در بستر تاریخ

نحوه قرائت «یطهرن» و دلالت آیه شریفه ۲۲۲ سوره مبارکه بقره، از دیرباز مورد اختلاف فقها بوده است. شیخ صدوق مراد از «يَطْهُرْنَ» را غسل دانسته است (شیخ صدوق، ۱۴۱۵، ص. ۳۲۲؛ ۱۴۱۳، ج ۱، ص. ۹۵)؛ اما سید مرتضی بدون شبهه مراد از «حَتَّى يَطْهُرْنَ» را صرفاً انقطاع خون می‌داند (سید مرتضی، ۱۴۱۵، ص. ۱۲۹). شیخ الطائفه در الخلاف می‌گوید: در صورت شستن فرج پس از انقطاع خون، وطی جایز است اگرچه غسل نکند و فرقی میان اقل حیض و اکثر آن نیست (شیخ طوسی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص. ۲۲۸).

سپس اقوال عامه را نقل می‌کند. ابوحنیفه در صورتی وطی را جایز می‌داند که خون پس از حداکثر مدت حیض که ده روز است قطع شود؛ اما اگر پیش از ده روز قطع شد فقط در صورتی وطی حلال است که غسل یا تیمم کند و نماز بخواند و اگر نخواند جایز نیست، ولی اگر وقت نماز گذشت و نماز نخواند وطی بعد از خروج وقت نماز جایز است. شافعی وطی را فقط در صورتی جایز می‌داند که طهارت مبیح صلات مثل غسل یا تیمم انجام دهد و قبل از استباحه صلات به هیچ وجه وطی جایز نیست. حسن بصری، سلیمان بن یسار، زهری، ربیع، مالک و ثوری نیز به همین قول قائل بودند.

دلیل مورد تمسک ایشان «وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ» است چون منع از وطی بر حصول طهر معلق شده است و زنی که خون از او قطع شده طاهر شده؛ لذا اباحه وطی حاصل

می‌شود. این بخش از آیه با بخش دیگر «فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ» منافات ندارد چون ممکن است جمله استینافیه باشد که شرط یا غایت زمان منع وطی نیست. همچنین ممکن است «تَطَهَّرْنَ» به معنای ثلاثی مجرد باشد. چون فعل تَفَعَّلَ به معنی فَعَلَ (ثلاثی مجرد) می‌آید: تَطَعَّمْتُ الطَّعَامَ و طَعِمْتُه به یک معنی هستند. نیز ممکن است به معنی غسل فرج باشد (شیخ طوسی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص. ۲۲۹). باوجود این احتمالات امکان استدلال منتفی است.

شیخ طوسی می‌گوید: حکم استمتاع از همسر در غیر از فرج، بالای ناف و زیر زانو اجماعاً حلال است اما میان ناف و زانو محل اختلاف است. نزد ما (شیعه) اشکال ندارد؛ اما اجتناب از آن بهتر است. مالک و ابواسحاق مروزی همین نظر را دارند، ولی شافعی و پیروانش، ثوری، ابوحنیفه و قاضی ابویوسف قائل به حرمت شده‌اند (شیخ طوسی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص. ۲۲۶). علامه حلی وطی بعد از انقطاع و پیش از غسل را مکروه دانسته و آن را به مشهور هم نسبت داده است (۱۴۱۳، ج ۱، ص. ۳۵۱). شهید ثانی نیز همین استدلال را می‌پسندد و قرائت تشدید را بر استحباب حمل می‌کند (۱۴۰۲، ج ۱، ص. ۲۱۶).

تا اینجا اقوال در این مسئله مردد بین حرمت یا کراهت یا جواز وطی حائض پس از انقطاع دم و پیش از غسل بود.

۵. اقوال در دلالت آیه

اینکه یطهرن به تشدید خوانده شود یا به تخفیف و اینکه طبق هر کدام از دو احتمال، تفسیر آیه چیست، سبب شده تا دلالت آیه بسیار بحث‌انگیز شود. بحث‌انگیز بودن دلالت این آیه، موجب شده است تا فقیهان رأی واحدی را برداشت نکنند. مجموعاً سه نظریه در این زمینه مطرح شده است.

۵-۱. نظریه اول

طبق این نظریه دلالت آیه بر جواز یا عدم جواز وطی روشن نیست و نمی‌تواند مستند فتوا قرار گیرد؛ پس برای صدور فتوا باید به سایر ادله و منابع فقه مراجعه کرد. از قائلین به این رأی سید محسن حکیم است. حکیم دلالت آیه را واضح نمی‌داند چرا که فرض‌های مختلفی را می‌توان بر آن جاری کرد؛ زیرا اگر «يَطَهَّرْنَ» را به تشدید بخوانیم، باب تَفَعَّلَ اقتضا دارد

که زن غسل کند و پس از آن مرد بتواند دخول کند. در این صورت باید از ظهور آیه دست کشید و اگر قرائت تخفیف را لحاظ کنیم صدر و ذیل آیه تعارض دارد؛ زیرا «يَطْهَرْنَ» به تخفیف در صرف پاکی - و نه غسل - ظهور دارد درحالی که ادامه آیه «فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ» در غسل ظهور دارد؛ لذا باید در معنای انتهای آیه تصرف کرد و آن را به معنی پاک شدن گرفت اگرچه مقتضای معنای باب تفعّل نیست (طباطبایی حکیم، ۱۴۱۶، ج ۳، ص ۳۵۱)؛ اما تفعّل (ثلاثی مزید) با فعل (ثلاثی مجرد) نیز می آید و ادعا شده که «المتکبر» در اسمای خدای تعالی به معنی «الکبیر» است (آملی، ۱۳۸۰، ج ۵، ص ۱۰۱).

خویی با بیانی واضح تر می گوید: از این آیه شریفه معلوم نمی شود که حرمت تا چه زمانی است؟ زیرا قراء سبعه فعل «يَطْهَرْنَ» را به تخفیف خوانده اند؛ یعنی «خونشان قطع شود». مؤید این معنی صدر آیه است که می فرماید: «هُوَ أَذَى»؛ و معلوم است که اذیت حیض تا زمان انقطاع است و ربطی به غسل ندارد و پس از قطع خون، چون اذیتی نیست و طی جایز می شود. لکن ذیل آیه «فَإِذَا تَطَهَّرْنَ» با این معنا منافات دارد؛ زیرا به معنی غسل کردن است. اگرچه ممکن است که به معنی ثلاثی مجرد و پاک شدن باشد؛ زیرا گاهی «تفعّل» در معنای مجرد به کار می رود مانند «تَمَرَضَ» به معنی «مرض»، ولی به هر حال ظاهر ذیل آیه این است که «تَطَهَّرَ» به معنی «اغتسال» است؛ و به این نتیجه می رسیم انتهای آیه می گوید: تا زمانی که زن غسل نکرده نزدیکی با او حرام است. با این بیان صدر و ذیل آیه منافات پیدا کرده و مجمل می شود. اضافه بر آن احتمال قرائت «يَطْهَرْنَ» به تشدید نیز وجود دارد؛ بنابراین نمی توان از دلالت این آیه استفاده کرد (خویی، ۱۴۱۸، ج ۷، ص ۴۲۱).

تمام این مطالب مبتنی بر این است که هر دو قرائت به تواتر از پیامبر - صلی الله علیه و آله - نقل شده باشد، اما این ادعا قطعاً باطل است؛ زیرا مسلماً یک قرائت بر پیامبر - صلی الله علیه و آله - نازل شده است. پس اختلاف در این است که کدام یک از قرائت های تخفیف و تشدید بر ایشان نازل شده است و همان قرائت باید مستند فتوا قرار گیرد. لکن کشف اینکه کدام یک از دو قرائت نازل شده، ممکن نیست، لذا این دو قرائت تعارض می کنند و تنها یکی از آن ها حجت است؛ پس تعارض این دو قرائت از باب تعارض حجت و لا حجت است. در صورت استقرار این تعارض و فقدان مرجح، هر دو قرائت از حجت ساقط شده و استدلال به آیه ناممکن می شود (آملی، ۱۳۸۰، ج ۵، ص ۱۰۱).

پیش از وی احمد نراقی دلالت آیه بر جواز یا حرمت را قبول نمی‌کند و برای اثبات جواز به اصل و روایات مستفیضه تمسک می‌کند؛ چراکه «یَطْهَرُنَّ» ثلاثی مجرد بوده و ممکن است به معنی حالت طهارت پس از غسل باشد، نه انقطاع خون (۱۴۱۵، ج ۲، ص. ۴۹۳). شیخ انصاری نیز دلالت آیه برای استدلال بر جواز یا منع وطی را قابل قبول نمی‌داند (۱۴۱۵، ج ۳، ص. ۴۰۲).

صاحبان این رأی به دلایل مختلف، دلالت آیه را بر جواز یا منع وطی در زمانی که خون قطع شده؛ اما غسل صورت نگرفته است کافی نمی‌دانند و این آیه از این جهت نزد ایشان مجمل است؛ بنابراین برای صدور فتوا، ناچار به اخبار و اصول تمسک می‌جویند. طبق بیان این فقیهان، دلایل اجمال آیه شریفه عبارتند از: ورود احتمالات مختلف در دلالت آیه، احتمال اشتراک معنای باب تَفْعُلُ (ثلاثی مزید) با فعل (ثلاثی مجرد) مانند «تَمَرَضَ» به معنی «مرض»، اختلاف قاریان در قرائت «یطهرن» و تعارض دو قرائت و سپس تساقط آن‌ها، عدم امکان تشخیص قرائت نازل شده بر قلب مبارک پیامبر - صلی الله علیه و آله - که به تعارض حجت و لا حجت منجر می‌شود.

۲-۵. نظریه دوم

این نظریه معتقد به کراهت نزدیکی با زنان یا استحباب اجتناب از آن‌ها در فرض مسئله است. برخی از علما همچون علامه حلی آیه را به ملاحظه صدر و ذیل، دال بر کراهت می‌دانند. شهید ثانی نیز نتیجه جمع میان دو قرائت تخفیف و تشدید را استحباب طهارت می‌داند. شیخ طوسی می‌گوید: حکم استمتاع از همسر در غیر از فرج، بالای ناف و زیر زانو اجماعاً حلال است؛ اما میان ناف و زانو محل اختلاف است. نزد ما (شیعه) اشکال ندارد؛ اما اجتناب از آن بهتر است (شیخ طوسی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص. ۲۲۶). از نظر علامه حلی وطی بعد از انقطاع خون و پیش از غسل مکروه است وی این حکم را به مشهور هم نسبت داده است. دلیل علامه بر کراهت دو بخش دارد:

اول: اختصاص نهی در آیه به زمان یا مکان حیض است. عبارت «فَاعْزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ» پس هنگام عادت ماهانه، از [آمیزش با] زنان کناره‌گیری کنید. این کناره‌گیری اختصاص به زمانی دارد که حیض موجود باشد؛ ولی بعد از انقطاع موجود نیست.

دوم: «وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ» با فرض تخفیف است. چرا که با قرائت تخفیف دلالت بر کفایت انقطاع دم برای جواز وطی دارد (علامه حلی، ۱۴۱۳، ج ۱، ص. ۳۵۱). عدم جواز نزدیکی تا زمانی است که طهارت (به معنای صرف قطع خون) رخ دهد و نیازی به انجام طهارت (به معنای) غسل نیست.

دلیل مخالفین «فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ» است که جواز وطی را مشروط به کسب طهارت «تَطَهَّرْنَ» کرده است. علامه از این دلیل چنین پاسخ می‌دهد که ممکن است مراد «فَإِذَا طَهَّرْنَ» باشد؛ زیرا این باب به معنی ثلاثی مجرد نیز می‌آید مانند تطعمت الطعام و طعمته. احتمال استیناف یا امر به شستن فرج نیز وجود دارد (علامه حلی، ۱۴۱۳، ج ۱، ص. ۳۵۲). شهید ثانی نیز همین استدلال را می‌پسندد و حمل قرائت تضعیف «تَطَهَّرْنَ» و معنای تَفْعُل بر تخفیف و معنای ثلاثی مجرد را به جهت ایجاد توافق میان دو قرائت بهتر می‌داند یا اینکه برای جلوگیری از تنافی دو قرائت، قرائت تخفیف را بر استحباب حمل می‌کند (۱۴۰۲، ج ۱، ص. ۲۱۶).

۳-۵. نظریه سوم

اگرچه آراء و آثار قرآنی - تفسیری امام خمینی به نسبت سایر ابعاد شخصیتی و علمی ایشان کمتر مورد توجه محققان قرار گرفته است، لکن به جرأت می‌توان مدعی شد که اوج و عمق اندیشه‌ها و دیدگاه‌های قرآنی - تفسیری ایشان در بسیاری از مسائل و موضوعات خطیر قرآن‌شناختی، از ظرافت، جامعیت و نیز ابتکار برخوردار است (اکبری دستک، ۱۳۹۴، صص. ۲۲-۱). امام خمینی از این آیه شریفه چنین برداشت می‌کند که نزدیکی با زن از قُبُل بعد از پاکی و پیش از غسل جایز است. دلیل وی در دو قرائت تخفیف و تشدید به طور جداگانه بیان می‌شود.

قرائت تخفیف:

الف) آیه شریفه دلالت بر این دارد که وجوب دوری از زن حائض متفرع بر اذیت او است؛ و ظهور تعبیر «وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ» در این است که «فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ» تبیین کند. گویا خداوند فرموده: «از زنانی که حائض هستند دوری کنید؛ زیرا رنج می‌کشند و تا زمانی که رنج برطرف شود و پاک گردند نزدیکشان نشوید».

ب) قسمت «فَإِذَا تَطَهَّرْنَ» از آیه شریفه به خاطر فاء تفریع و فهم عرف، فرع بر مطلب فوق است و مطلب مستقلى نیست؛ لذا معنای این بخش از آیه شریفه طبق یکی از معانی باب «تَفَعَّلَ» چنین می‌شود: «اذا صرن طاهرات»؛ یعنی صرف قطع خون موجب جواز نزدیکی است.

ج) احتمال حمل این بخش از آیه شریفه بر غسل کردن یا وضو یا حتی شستن فرج به وسیله تفریع از بین می‌رود و با ابتدای آیه شریفه منافات دارد چرا که ابتدای آیه شریفه ظاهر در این معناست که علت حکم منع نزدیکی خود عادت ماهانه است.

اشکال: اگر کسی بگوید که: «تَطَهَّرَ» فعل اختیاری است. شاهد بر اختیاری بودن آن علاوه بر اینکه باب «تَفَعَّلَ» است، انتهای آیه شریفه «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَ يُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ» است؛ زیرا دوست داشتن خدا تنها در افعال اختیاری معنا دارد؛ چرا که فعل اجباری و خارج از اختیار نه موجب غضب خداوند می‌شود و نه محبت خدا! (شهید ثانی، ۱۴۰۲، ج ۱، ص. ۲۱۸).

چنین پاسخ داده می‌شود که: اگر مراد او این است که صیغه «تَفَعَّلَ» در فعل اختیاری ظهور دارد چنین چیزی قابل قبول نیست؛ زیرا این صیغه موارد استفاده مشهور و غیر مشهور دارد. گاهی به معنای «صبرورت» است مانند «تَأَيَّمَتِ الْمَرْأَةُ آيَ صَارَتْ إِيمًا»؛ یعنی زن بی‌شوهر گشت و گاهی برای انتساب به کار می‌رود مانند: «تَبَدَّى» به معنای «اتنسب الی البادية» و واضح است که این‌ها افعال اختیاری نیستند. در این آیه شریفه نیز با توجه به ابتدای آیه که حکم منع دخول مترتب بر عادت ماهانه بود در اینجا باب «تَفَعَّلَ» به معنای «صبرورت» است.

این ادعا نیز که دوست داشتن تنها به افعال اختیاری تعلق می‌گیرد بی‌اساس است. در روایت آمده «ان الله جميل و يحب الجمال» (مجلسی، ۱۴۱۰، ج ۶۲، ص. ۱۲۵). معلوم است که جمال ظاهری و زیبایی انسان اختیاری نیست، همچنین زیبایی اشیاء مانند گل‌ها، قسری و غیر اختیاری است، لکن خداوند آن‌ها را دوست دارد. در موارد فراوانی حب به امور غیر اختیاری تعلق گرفته است (امام خمینی، ۱۴۲۱، ج ۱، ص. ۲۴۷).

قرائت تشدید:

آیه شریفه «وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهَرْنَ» بنا بر تشدید نیز دلالت بر مطلب فوق دارد؛ زیرا حمل «تَطَهَّرَ» بر غسل یا اغتسال بدون قرینه و بلکه برخلاف ابتدای آیه شریفه است؛ یعنی ابتدای آیه که وطی را به سبب حیض و اذی منع کرده بود قرینه می‌شود که «يَطْهَرْنَ» به معنای «صِرْنَ طاهرات» است و معنی ثلاثی مجرد دارد؛ بنابراین طبق قرائت تضعیف، باب «تَفَعَّلَ» در اینجا به معنای «صیرورت» است (امام خمینی، ۱۴۲۱، ج ۱، ص. ۲۴۷). بنا بر این نظر، نمی‌توان «يَطْهَرْنَ» را به معنای غسل و کسب طهارت تفسیر کرد؛ زیرا هیچ قرینه‌ای بر آن دلالت ندارد و بلکه قرینه ابتدای آیه برخلاف آن قائم است. امام خمینی از میان دو قرائت، وجه تخفیف را ترجیح می‌دهد و این اختلافات را ناشی از اجتهادات قراء می‌داند (امام خمینی، ۱۴۲۱، ج ۱، ص. ۲۵۰).

۶. بررسی و نقد اقوال

۶-۱. بررسی و نقد نظریه اول

خویی قرائت تخفیف را به قراء سبعة نسبت داده است. قراء سبعة عبارتند از: نافع بن ندیم مدنی، عبدالله بن کثیر مکی، عاصم بن ابی النجود کوفی، حمزة بن حبیب زیات کوفی، کسائی مروزی، ابوعمر بن علاء بصری و ابن عامر دمشقی. درحالی که حمزه، کسائی و عاصم به روایت ابوبکر «يَطْهَرْنَ» به تشدید روایت کرده‌اند (عمر و مکرم، ۱۹۸۸، ج ۱، ص. ۱۷۱؛ جزری، بی‌تا، ج ۲، ص. ۲۲۷).

طبرسی می‌گوید: این آیه شریفه را قاریان کوفه (عاصم، حمزه، کسائی) به جز حفص که از راویان عاصم است، «يَطْهَرْنَ» به تشدید «طاء» قرائت کرده‌اند و دیگر قاریان به تخفیف «طاء» «يَطْهَرْنَ» (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۲، ص. ۵۶۱).

قائلین به این نظریه «يَطْهَرْنَ» مشدد را «غسل کردن» معنی کرده‌اند؛ یعنی زنان پس از انقطاع خون باید غسل نیز انجام دهند و مردان، پیش از غسل، حق نزدیک شدن به آن‌ها را ندارند. خویی می‌گوید «هُوَ أَذَى» دلیل است بر اینکه تا زمان اذیت، نزدیکی ممنوع است و واضح است که اذیت حیض تا زمان انقطاع خون است و ربطی به غسل ندارد چراکه پس از قطع خون، اذیتی نیست. لذا وطی جایز می‌شود. لکن ذیل آیه «فَإِذَا تَطَهَّرْنَ» با این

معنا منافات دارد؛ زیرا به معنی غسل کردن است (خویی، ۱۴۱۸، ج ۷، ص ۴۲۱). پس صدر آیه انقطاع خون را برای جواز نزدیکی، کافی می‌داند، ولی ذیل آیه غسل را لازم می‌داند. این منافات دلالت آیه را با مشکل مواجه کرده است؛ اما به نظر می‌رسد اصرار بر اینکه «يَطْهَرْنَ» مشدد حتماً به معنای غسل کردن باشد محل تأمل است چراکه معلوم نیست در عصر نزول آیه، این فعل در غسل حقیقت شرعیه شده باشد، پس منافات صدر و ذیل آیه قابل اثبات نیست.

خویی تعارض میان قرائت تخفیف و تضعیف را مستقر دانسته که در نتیجه موجب تساقط هردو می‌شود. لکن از نظر امام خمینی به اندازه کافی قرینه متصله و مرجح برای ترجیح قرائت تخفیف وجود دارد. یکی از این مرجحات «هو اذی» است که با قطع خون اذیت نیز مرتفع می‌گردد (امام خمینی، ۱۴۲۱، ج ۱، ص ۲۴۸). در نتیجه حکم اعتزال و اجتناب از وطی که متفرع بر اذیت بود نیز به صرف قطع خون از بین می‌رود. به نظر می‌رسد اجتناب از تکرار که موجب تنوع است مرجح دیگری است. توضیح اینکه در «وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهَرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ» اگر «يَطْهَرْنَ» را به تشدید بخوانیم و به «غسل کنند» معنا کنیم، ادامه آیه همین مطلب را با «فَإِذَا تَطَهَّرْنَ» تکرار می‌کند؛ و تکرار بدون دلیل محل به فصاحت است؛ اما اگر «يَطْهَرْنَ» را به تخفیف بخوانیم و به معنی «انقطاع خون» معنا کنیم، تکرار رخ نمی‌دهد.

در بررسی نظریه سوم مرجحات بیشتری مطرح می‌گردد.

۲-۶. بررسی و نقد نظریه دوم

قول دوم حاصل جمع صدر و ذیل آیه را کراهت نزدیکی پیش از غسل می‌داند. یا به عبارت دیگر، حاصل جمع دو قرائت تخفیف و تضعیف را استحباب طهارت می‌داند. این قول در ایجاد تعارض میان دو حکم با کلام محقق خویی هماهنگ است با این تفاوت که خویی تساقط را نتیجه کار می‌داند (خویی، ۱۴۱۸، ج ۷، ص ۴۲۱)؛ اما علامه حلی و شهید ثانی با قول به کراهت یا استحباب میان جواز و منع جمع کرده‌اند (علامه حلی، ۱۴۱۳، ج ۱، ص ۳۵۱؛ شهید ثانی، ۱۴۰۲، ج ۱، ص ۲۱۶).

علامه حلی وطی بعد از انقطاع و پیش از غسل را مکروه دانسته و آن را به مشهور هم

نسبت داده است. دلیل وی اختصاص امر به اعتزال در آیه «فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ» به زمان یا مکان حیض است آن‌هم در زمانی که حیض موجود باشد، ولی بعد از انقطاع موجود نیست. همچنین «وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ» با فرض قرائت تخفیف دلالت بر کفایت انقطاع دم برای جواز وطی دارد (علامه حلی، ۱۴۱۳، ج ۱، ص. ۳۵۱).

واضح است که استدلال علامه فقط جواز وطی پیش از غسل را ثابت می‌کند و دلالتی بر کراهت ندارد. بله او می‌تواند به کمک روایات کراهت را نیز اثبات کند.

شهید ثانی حمل قرائت تضعیف «يَطْهُرْنَ» و معنای تَعْلَلٌ بر تخفیف و معنای ثلاثی مجرد را به جهت ایجاد توافق میان دو قرائت بهتر دانست همچنین برای جلوگیری از تنافی دو قرائت، قرائت تضعیف و امر به کسب طهارت را بر استحباب حمل کرد (شهید ثانی، ۱۴۰۲، ج ۱، ص. ۲۱۶). مخفی نیست که چنین جمعی اگرچه در روایات جاری می‌شود اما در قرآن قابل قبول نیست، چون در روایات احتمال صدور هر دو روایت متعارض وجود دارد؛ اما در قرآن مسلماً یکی از دو قرائت صحیح نیست. لکن این بیان موافق مبنای او در تواتر قرائات عشر است (شهید ثانی، ۱۴۲۱، ج ۱، ص. ۶۲۸).

در تواتر یا عدم تواتر قرائات‌ها اختلاف مفصلی وجود دارد. بحث از حجیت قرائات خود مجال مستقلی می‌طلبد اما اجمالاً باید دانست که: اگرچه رسول‌الله در هنگام دریافت قرآن از جلیبب بشریت خارج می‌شد و از اشتغال به تدبیرات ملکیه فارغ شده و در عالم علوی حضور می‌یافت تا جبرئیل در آن عالم علوی، قرآن را بر قلب مبارکش نازل کند (طالب تاش، ۱۳۹۴، صص. ۱۶۸-۹۲)؛ آنگاه به اصحاب تعلیم دهند تا به نسل‌های بعد برسد، لکن اثبات تواتر قرائات بسیار مشکل است چراکه تواتر عبارت است از نقل‌های پی‌درپی و یقین‌آوری که ناقلان آن در کثرت به حدی رسند که احتمال تبانی بر کذب یا خطای ایشان منتفی باشد. بسیاری از صاحب‌نظران همچون امام خمینی با تواتر جمیع قرائات مخالفند (امام خمینی، ۱۴۲۱، ج ۱، ص. ۲۴۹؛ فیض کاشانی، ۱۴۱۵، ج ۱، ص. ۶۱؛ بحرانی، ۱۴۰۵، ج ۸، ص. ۹۷؛ انصاری، ۱۴۱۵، ج ۳، ص. ۴۰۱). خویی در البیان می‌گوید: عدم تواتر قرائات در میان شیعه معروف است. این قرائات یا اجتهاد قاری بوده یا منقول به خبر واحد هستند. این قول را گروهی از محققین اهل سنت نیز پذیرفته‌اند و حتی بعید نیست که این رأی میان آنان نیز

مشهور باشد. قول صحیح از نظر خوبی همین است^۱ (خوبی، ۱۴۳۰، ص. ۱۲۳). فیض کاشانی هم در تفسیر خود آورده: قول حق این است که آنچه از قرآن متواتر است همان قدر مشترک همه‌ی قرائات است نه خصوص آن‌ها به صورت تک تک^۲ (فیض کاشانی، ۱۴۱۵، ج ۱، ص. ۶۳). بنابراین با توجه به انتفای تواتر قرائات باید گفت: نظر شهید ثانی که استحباب غسل بود، قابل خدشه است؛ مگر اینکه بخواهد پای اخبار را به میان بکشد.

۳-۶. بررسی و نقد نظریه سوم

نظریه سوم به فهم عرفی آیه نزدیک است و با قرائن داخلی و سیاق کلام کاملاً متناسب است. ابتدای آیه موضوع حرمت وطی را «أذی» قرار داده که اعتزال متفرع بر آن است. اگر صرف انقطاع خون مجوز وطی نباشد و غسل را واجب بدانیم دو محذور لازم می‌آید: اولاً، باید علت و موضوع حکم «حدث حیض» (ناپاکی باطنی که مانع نماز است) باشد نه خود حیض (به معنی خروج خون). ثانیاً: باید «أذی» که در آیه مذکور است معنایی تبعیدی پیدا کند که فقط با غسل از بین می‌رود؛ و نباید بر اذیت شدن زنان از جاری شدن خون حمل شود.

لکن هر دو بیان برخلاف فهم عرفی و ظهور آیه «وَیَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِضِ قُلْ هُوَ أَذًی فَاَعْتَرِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ» (بقره: ۲۲۲) است.

«تطهر» باب تفعّل نیز اگرچه ظهور در فعل اختیاری دارد و «فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ...» یعنی هنگامی که فعل اختیاری غسل را انجام دادند به زنان نزدیک نشوید...، اما رفع ید از آن و تمسک به ظهور صدر آیه که «أذی» را علت و موضوع حرمت وطی شمرده بهتر و آسان‌تر است یعنی حکم حرمت نزدیکی به خاطر اذیت خون است و طبعاً با انقطاع خون

۱. «والمعروف عند الشيعة انها غير متواترة بل القرائات بين ما هو اجتهاد من القارى وبين ما هو منقول بخبر الواحد واختار هذا القول جماعة من المحققين من علماء اهل السنة وغير بعيد ان يكون هذا هو المشهور بينهم وهذا القول هو الصحيح».

۲. «و الحق: أن المتواتر من القرآن اليوم ليس إلا القدر المشترك بين القراءات جميعاً دون خصوص آحادها إذ المقطوع به ليس إلا ذاك فان المتواتر لا يشته به غيره».

اذیت هم از بین می‌رود. همچنین نمی‌توان از ظهور سیاقی آیه که «طهر» و پاک شدن را مقابل «حیض» قرار داده نه «تطهر» و غسل کردن را، دست برداشت.

نتیجه‌گیری

این پژوهش در پی پاسخ به این سؤال بود که دیدگاه ادبی امام خمینی پیرامون آیه ۲۲۲ سوره مبارکه بقره چیست. در مسیر پژوهش آراء دیگر فقیهان نیز طرح و نقد گردید. اگرچه اختلاف قرائت موجود در آیه ۲۲۲ سوره مبارکه بقره موجب تردید ادیبان و فقیهان در دلالت آیه گردیده است، اما قرائن موجود در آیه، راهگشای فهم آن هستند. «اذی» بودن خون حیض (نه حدث)، تنقید «اعتزال» به ظرف «فی المحیض»، تعبیر به «یَطْهَرْنَ» مخفف، همگی قرائن داخلی آیه هستند. بر اساس شواهد و سیاق، این آیه بر جواز وطی پس از انقطاع دم و پیش از غسل دلالت دارد.

منابع

- اکبری دستک، فیض اله (۱۳۹۴). جامعیت قرآن از دیدگاه امام خمینی (س). پژوهشنامه متین، ۱۷(۶۷)، ۱-۲۲. doi: 20.1001.1.24236462.1394.17.67.1.5
- امام خمینی، سید روح‌الله (۱۴۲۱ ق). کتاب الطهارة. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- انصاری، مرتضی بن محمدامین (۱۴۱۵ ق). کتاب الطهارة. قم: کنگره جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری، چاپ اول.
- آملی، میرزا محمدتقی (۱۳۸۰ ق). مصباح الهدی فی شرح العروة الوثقی. تهران: مؤلف.
- بحرانی، یوسف (۱۴۰۵ ق). الحقائق الناضرة فی أحكام العترة الطاهرة. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- جزری، محمد بن محمد دمشقی (بی‌تا). النشر فی القرائات العشر. بیروت: دار الکتب العلمية.
- خراسانی، حمیدرضا (۱۳۹۷). وطی با حائض قبل از غسل. مدرسه فقهی امام محمد باقر علیه‌السلام. <https://mfef.ir/home/?p=380>

- خويى، ابوالقاسم (۱۴۱۸ ق). موسوعة الإمام الخوئى. قم: مؤسسه احياء آثار الإمام الخوئى.
- خويى، ابوالقاسم (۱۴۳۰ ق). البيان فى تفسير القرآن. قم: مؤسسه احياء آثار الامام الخوئى.
- راغب اصفهاني، حسين بن محمد (۱۴۱۲ ق). مفردات ألفاظ القرآن. بيروت: دار القلم - الدار الشامية.
- سمين، احمد بن يوسف (بى تا). الدر المصون فى علوم الكتاب المكون. دمشق: دار القائم.
- سيد مرتضى، على بن حسين (۱۴۱۵ ق). الانتصار فى انفرادات الإمامية. قم: دفتر انتشارات اسلامى وابسته به جامعه مدرسين حوزه علميه قم.
- شهيد ثانى، زين الدين بن على (۱۴۰۲ ق). روض الجنان فى شرح إرشاد الأذهان (ط - الحديثية). قم: انتشارات دفتر تبليغات اسلامى حوزه علميه قم.
- شهيد ثانى، زين الدين بن على (۱۴۲۱ ق). رسائل الشهيد الثانى (ط - الحديثية). قم: انتشارات دفتر تبليغات اسلامى حوزه علميه قم.
- شيخ صدوق، محمد بن على (۱۴۱۳ ق). من لا يحضره الفقيه. قم: دفتر انتشارات اسلامى وابسته به جامعه مدرسين حوزه علميه قم.
- شيخ صدوق، محمد بن على (۱۴۱۵ ق). المقنع. قم: مؤسسه امام هادى عليه السلام.
- شيخ طوسى، ابوجعفر، محمد بن حسن (۱۴۰۷ ق). الخلاف. قم: دفتر انتشارات اسلامى وابسته به جامعه مدرسين حوزه علميه قم.
- طالب تاش، عبدالمجيد (۱۳۹۴). نزول وحى قرآن بر پيامبر اسلام از منظر امام خمينى^(س). پژوهشنامه متين، ۱۷ (۶۸)، ۹۱-۱۱۰. [doi:20.1001.1.24236462.1394.17.68.5.1](https://doi.org/10.1001.1.24236462.1394.17.68.5.1)
- طباطبايى حكيم، سيد محسن (۱۴۱۶ ق). مستمسك العروة الوثقى. قم: مؤسسه دار التفسير.
- طبرانى، سليمان بن احمد (۲۰۰۸). التفسير الكبير: تفسير القرآن العظيم (الطبرانى). اربد: دار الكتاب الثقافى.
- طبرسى، فضل بن حسن (۱۳۷۲). مجمع البيان فى تفسير القرآن. تهران: ناصر خسرو.

- علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۴۱۳ ق). مختلف الشيعة في أحكام الشريعة. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسين حوزه علمیه قم.
- عمر، احمد مختار و مکرم، عبدالعال سالم (۱۹۸۸). معجم القراءات القرآنية. کویت: مطبوعات جامعه الکویت.
- فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی (۱۴۱۵ ق). تفسیر الصافي. تهران: مکتبه الصدر.
- مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی (۱۴۱۰ ق). بحار الأنوار. بیروت: مؤسسة الطبع و النشر.
- نراقی، احمد بن محمد مهدی (۱۴۱۵ ق). مستند الشيعة في أحكام الشريعة، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام.
- نسائی، احمد بن علی (۱۴۱۰ ق). تفسیر النسائی. بیروت: مؤسسة الكتب الثقافية.

References

- Akbari Dastak, F. (2015). Comprehensiveness of the Quran in Imam Khomeini's Viewpoint. *Matin Research Journal*, ۱۷(67), 1-22. dor: [20.1001.1.24236462.1394.17.67.1.5](https://doi.org/10.24236462.1394.17.67.1.5)
- Allāma Hilli, H. (1993). *Mokhtalef al-Shia fi Ahkam al-Sharia*. Qom: Islamic Publications office affiliated with the Qom Seminary Teachers Association. [In Arabic]
- Amuli, M. M. T. (1960). *Misbah al-Huda fi Sharh al-Urwat al-Wuthqa*. Tehran: Moalef. [In Arabic]
- Ansari, M. (1994). *Kitab al-Tahara (Cleanliness)*. Qom: World Congress of Commemoration of Sheikh Azam Ansari. [In Arabic]
- Bahrani, Y. (1984). *Al-Hadaiq Al-Nadrah Fi Ahakam Aleitrat Al-Tahira*. Qom: Islamic Publications Office of the Society of Seminary Teachers of Qom. [In Arabic]
- Fayz Kashani, M. (1995). *Tafsir-al Safi*. Iran: Sadr Library. [In Arabic]
- Jazari, M. (1926). *Al-Nashar fi al-Qaraat al-Ashr (Publishing in the ten readings)*. Beirut: Dar al-Kitab al-Alamiya. [In Arabic]
- Khoei, S. A. (1997). *Encyclopedia of Imam al-Khoei*. Qom: Foundation for the Revival of the Works of Imam al-Khoei. [In Arabic]
- Khoei, S. A. (2009). *Al-Bayan Fi Tafsir al-Quran*. Qom: Foundation for the Revival of the Works of Imam al-Khoei. [In Arabic]

-
- Khomeini, S. R. (2000). *Kitab al- Tahara*. Tehran: The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. [In Arabic]
 - Khorasani, H. R. (2018). *Waati with a menstruating woman before ghusl*. Imam Mohammad Baqir (peace be upon him) jurisprudential school. <https://mfeb.ir/home/?p=380>
 - Majlisi, M. B. (1989). *Bihar al- Anwar (Oceans of Light)*. Lebanon: Printing and Publishing Institute. [In Arabic]
 - Naraq, A. (1995). *Mustanad Al- Shi'a fi Ahkam Al- Shari'a*. Qom: Al-Bayt Institute. [In Arabic]
 - Nasai, A. (1989). *Al- Nasā'i's Interpretation*. Beirut: Cultural Books Foundation. [In Arabic]
 - Omar, A. M. & Makram, A. S. (1988). *Dictionary of Quranic readings*. Kuwait: Kuwait University Press. [In Arabic]
 - Ragheb Isfahani, H. (1991). *Vocabulary of Quranic Words*. Beirut: Dar Al-Qalam. [In Arabic]
 - Samin, A. (1994). *Al- Durr al- Masun fi Ulum Al- Kitab Al- Maknun*. Qom: Islamic Publications Office affiliated with the Qom Seminary Teachers Association. [In Arabic]
 - Seyed Morteza, A. (1994). *Al- Intisar fi Infardat al- Amamiyyah*. Qom: Islamic Publications Office of the Qom Seminary Society of Teachers. [In Arabic]
 - Shahid Thani, Z. (1981). *Rawd al- Janan fi Sharh Irshad al- Adhan*. Qom: Islamic Publications Office affiliated with the Qom Seminary Teachers Association. [In Arabic]
 - Shahid Thani, Z. (2000). *Letters of the Second Martyr*. Qom: Islamic Publications Office affiliated with the Qom Seminary Teachers Association. [In Arabic]
 - Shaykh Saduq, M. (1994). *Al- Muqni*. Qom: Imam Hadi (peace be upon him) Institute. [In Arabic]
 - Shaykh Saduq, M. (2007). *Man La Yahduruhu Al- Faqih (For Those Who Are Unable to Attend a Jurisprudent)*. Qom: Islamic Publications Office affiliated with the Qom Seminary Teachers Association. [In Arabic]
 - Tabarani, S. (2008). *The Great Interpretation: Interpretation of the Great Qur'an*. Irbid: Dar Al-Kitab Al-Thaqafi. [In Arabic]

- Tabarsi, F. (1993). *Majma' Al-Bayan fi Tafsir Al-Quran* (Collection of Expressions in the Interpretation of Quran). Tehran: Naser Khosrow. [In Arabic]
- Tabatabaei Hakim, S. M. (1995). *Mustamsak Al-Urwat Al-Wuthqa* (Grasping the Trustworthy Handhold). Qom: Dar Al-Tafsir Foundation. [In Arabic]
- Talebtash, A. (2015). The Revelation of Quran to Prophet of Islam in View of Imam Khomeini. *Matin Research Journal*, 17(68), 91-110. dor: [20.1001.1.24236462.1394.17.68.5.1](https://doi.org/10.24236/24236462.1394.17.68.5.1)
- Tousi, M. (1993). *Al-Khalaf*. Qom: Islamic Publications Office affiliated with the Qom Seminary Teachers Association. [In Arabic]

